

Письменна М.С.

Льотна академія Національного авіаційного університету

Бондарчук С.В.

Льотна академія Національного авіаційного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто питання про психологію безпеки життєдіяльності.

Сучасний світ, зокрема українське суспільство, частіше стикається з непередбачуваними подіями й умовами життя. Сьогоднішня сповнена економічною кризою, пандемією, інформаційними війнами, природними катаклізмами. Сучасна людина перевантажена різного роду ситуаціями й інформацією, іноді цей стан вона не може сама «опрацювати».

Проблема безпеки життєдіяльності людини – одна з актуальних проблем людства, безпосередньо пов'язана з виживанням в умовах погіршення стану навколишнього середовища окремих регіонів та планети загалом. Важливим чинником гарантування безпеки життєдіяльності є саме психологічна готовність адаптуватися до змін довкілля.

Проаналізовано літературні джерела, у яких висвітлені питання психології безпеки життєдіяльності.

Розкрито суть психологічного аспекту безпеки в інформаційному середовищі та суть психологічного аспекту підвищення рівня безпеки праці.

Виявлено, що захищеність психіки людини від усіх негативних чинників навколишнього середовища, а особливо від негативної інформації, є важливим аспектом у гарантуванні безпеки життєдіяльності людини.

З'ясовано, що для створення комфортних та безпечних (із психологічного погляду) умов праці необхідно чітко дотримуватися таких вимог, щоб можна було розрізнити три складові частини трудової діяльності: мотиваційну, орієнтовну і виконавчу, обов'язково залучити працівника до чіткого розуміння своїх дій.

Описано досвід роботи Льотної академії Національного авіаційного університету в напрямі гарантування безпеки життєдіяльності студентів та курсантів.

Установлено, що тільки консолідація зусиль усіх учасників освітнього процесу зробить можливим досягнення якісних результатів у справі гарантування безпеки життєдіяльності студентів та курсантів Льотної академії Національного авіаційного університету.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, психологічні аспекти безпеки життєдіяльності, безпека інформаційного середовища, безпека праці, психічне здоров'я.

Постановка проблеми. Сучасний світ із кожним роком стає все більш складним та непередбачуваним. Українське суспільство живе сьогодні у стані економічної кризи, пандемії Covid-19, інформаційної війни та ще й у глобальній екологічній кризі. Річні засухи змінюються рясними опадами, шквальними вітрами, смерчами тощо. Сучасна людина перевантажена різного роду інформацією, іноді цей стан вона не може сама «опрацювати». Тому проблема безпеки життєдіяльності людини – одна з актуальних проблем людства, безпосередньо пов'язана з виживанням в умовах погіршення стану навколишнього середовища окремих регіонів та планети загалом. Важливим чинником гарантування безпеки життєдіяльності є саме психологічна готовність протистояти (адаптуватися)

до змін довкілля. У результаті проведеного аналізу нещасних випадків ми виявили, що 60–90% із них трапляються з вини потерпілих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психології безпеки життєдіяльності можна розглядати в багатьох аспектах. Ми розглядаємо систему «людина – середовище існування», а під середовищем існування розуміємо навколишнє середовище / природу, соціум, виробничу сферу, побут тощо.

У психології категорія безпеки активно почала використовуватися з початку ХХ ст., передусім у роботах, присвячених безпеці праці. Безпека праці виявилася актуальною у зв'язку із завданнями професійного відбору. С. Геллерштейн вказував, що «<...> потрібно враховувати не тільки

фактичні дані особистості, але і поєднання її потенційних можливостей і властивих їй тенденцій, взятих в їхньому конкретно-історичному змісті» [1]. У роботах Г. Мюнстерберга вперше чітко ставиться завдання практичного використання висновків психологічної науки про закономірності людської психіки, поведінки людей в соціумі, спілкування, індивідуальні та соціальні особливості представників різних соціальних груп у зв'язку з конкретною практичною діяльністю [2]. К. Марбе, виходячи зі своєї фундаментальної роботи «Однотипність у світі бажань», дійшов висновку про те, що раніше отримані травми повинні породжувати готовність організму до виникнення наступних. На базі «тілесного чинника» і під впливом «критичного досвіду» у «дійсної психологічної особистості», за К. Марбе, формулюється настанова. У предметній діяльності людини можуть складатися періоди хороших і поганих результатів, які зумовлені відповідно позитивною і негативною настановами. Повторюваність нещасних випадків К. Марбе трактував як результат природної схильності, яка впливає в основному з низької вродженої здатності до переключення настанов [3].

Наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. у зв'язку з інтенсивним розвитком промислової соціальної психології поняття «психологічна безпека» починає вживатися у зв'язку із професійною діяльністю людей у предметній сфері. Уперше в розгорнутому вигляді воно вживається в роботі М. Котика та стосується психологічних аспектів безпеки, що забезпечують профілактику нещасних випадків на виробництві, тобто розробляються в рамках психології праці й інженерної психології. Надалі М. Котик пропонує розглядати психологію безпеки «не як розділ психології праці, а як деяку галузь психологічної науки, що вивчає психологічний аспект безпеки в різноманітних видах діяльності» [4].

Рівень безпеки особи, що вимірюється індивідуальною тривалістю життя, залежить не лише від її поведінки, але і від рівня безпеки суспільства. Поведінка конкретної особи дозволяє їй лише реалізувати або не реалізувати досягнутий суспільством рівень безпеки. Такі науковці, як О. Запорожець, В. Заплатинський, Б. Халмуратов, В. Применко, В. Михайлюк, Т. Коніцула, розглядають поняття «Безпека життєдіяльності» і дають таке визначення: «Життя – це особлива форма існування матерії, вища щодо фізичних і хімічних форм, що характеризується здатністю до розвитку, різних форм руху, самовідтворення (розмноження), росту, можливістю пристосу-

вання до навколишнього середовища, наявністю керованих біохімічних реакцій, подразливістю. Суттєвим моментом життя є постійний обмін окремого суб'єкта або певної системи речовиною, енергією й інформацією із зовнішньою природою, що його оточує, з наступним їх перетворенням чи розсіюванням в організмі суб'єкта або в системі під час передачі від однієї ланки до іншої. Діяльність – форма взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, що передбачає його зміну та перетворення. Життєдіяльність – процес існування людини у просторі та часі, що передбачає активну взаємодію з навколишнім середовищем» [5, с. 6].

Л. Піскунова, В. Прилипко, Т. Зубок у межах психології безпеки досліджують також проблеми безпеки праці, розглядають психологію безпеки, яка може сприяти відпрацюванню безпечних прийомів праці, розкривати причини та шкідливі наслідки неправильної поведінки на робочому місці [6].

В. Рибалка у своїй праці «Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого» розглядає особистісний підхід, що передбачає розуміння робітника як особистості, яка має величезний духовний, творчий, продуктивний, інноваційний потенціал. Цей підхід базується на використанні поняття психологічної структури особистості професіонала як основи проведення всіх необхідних заходів із професіографії, профорієнтації, відбору та підбору кадрів, роботи з персоналом, професійного навчання і виховання, формування професійної майстерності, підвищення ефективності професійної діяльності працівника [6].

І. Баклицький формує наукове уявлення про основні поняття сучасної психології та педагогіки праці для організації психологічного забезпечення трудової діяльності [7].

Отже, натепер є велика кількість літературних джерел, у яких висвітлені питання психології безпеки життєдіяльності.

Постановка завдання. Мета статті – виявити психологічні аспекти безпеки життєдіяльності, описати досвід роботи Льотної академії Національного авіаційного університету (далі – НАУ) у напрямі гарантування безпеки життєдіяльності студентів та курсантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічний аспект безпеки життєдіяльності характеризує стан захищеності психіки людини від негативних чинників навколишнього середовища. Проблема гарантування психологічної безпеки особистості у процесі життєдіяльності пов'язана з вивченням закономірностей

адекватного відображення небезпеки у свідомості та конструктивної регуляції поведінки з метою збереження життя та здоров'я людини або групи людей.

Психологічні аспекти безпеки життєдіяльності:

1. Психологічний аспект безпеки в інформаційному середовищі.

Безпечне навколишнє середовище – це таке середовище, яке не загрожує здоров'ю та життю людини. Виокремити тільки загрози психологічному здоров'ю досить складно, адже всі процеси в організмі людини тісно взаємопов'язані, небезпеки психологічного характеру можуть спричинити соматичні проблеми (захворювання). З-поміж великої кількості зовнішніх загроз психологічної безпеки хочемо розглянути наростання темпів інформатизації суспільства, значне зниження контролю за достовірністю інформації, що призводить до інформаційної небезпеки.

Нині, окрім проблем глобального кліматичного характеру, у сучасному світі на перше місце виходять загрози в системі інформаційно-психологічної безпеки особистості.

Відбувається психологія маніпуляцій, яка зумовлена:

– масовим поширенням і використанням психологічних маніпуляцій в інформаційно-комунікативних процесах, ефект дії яких багаторазово посилюється широкомасштабним і стихійним застосуванням новітніх інформаційних технологій, засобів комунікації, телекомунікаційної техніки;

– різким збільшенням кількості суб'єктів маніпулятивного впливу (політичні, релігійні, містичні організації, рекламні агентства, різні фінансові й інші комерційні структури, окремі особи тощо), що мають доступ до сучасних маніпулятивних технологій і засобів поширення інформації; стихійним і масовим поширенням новітніх маніпулятивних технологій (наприклад, НЛП – нейролінгвістичне програмування);

– відсутністю дієвої системи соціально-психологічного захисту особистості в масштабах суспільства, оскільки традиційні захисні механізми зруйновані або просто неадекватні сучасним умовам, а нові не сформовані належною мірою;

– слабкою сформованістю у громадян механізмів індивідуально-психологічного захисту від маніпулятивного впливу; підвищеною схильністю значної частини населення до маніпулятивного впливу у зв'язку із тривалим перебуванням у кризових умовах, що різко знижує опірність до психологічного впливу.

Отже, стан захищеності психіки людини від усіх негативних чинників навколишнього серед-

овища, а особливо від негативної інформації, є важливим аспектом у гарантуванні безпеки життєдіяльності людини.

2. Психологічний аспект підвищення рівня безпеки праці.

Як відомо, характер трудової діяльності людини визначається не тільки фізичним навантаженням, а й величиною нервового й емоційного напруження, ритмом і темпом роботи, її монотонністю, обсягом сприймання і перероблення інформації. Від цього залежать встановлення раціонального режиму праці і відпочинку, організація робочого місця, проведення професійного добору та вибір професійної орієнтації тощо.

Трудова діяльність – це сукупність дій, кожна з яких має свою мету. У кожній дії людини виділяють три складові частини: мотиваційну, орієнтовну і виконавчу. Також можна виділити три групи психологічних чинників виникнення небезпечних ситуацій і нещасних випадків у процесі трудової діяльності:

– порушення мотиваційної частини дій проявляється в небажанні виконувати якісь дії (операції). Порушення може бути відносно постійним, зумовленим індивідуальними якостями працівника (людина недооцінює небезпеку, схильна до ризику, негативно ставиться до будь-яких обмежень, не має стимулів до безпечної праці тощо). Порушення може бути і тимчасовим, коли людина перебуває у стані стресу, депресії або алкогольного сп'яніння;

– порушення орієнтовної частини дій проявляється в незнанні правил експлуатації технічних систем і норм безпеки;

– порушення виконавчої частини проявляється в недотриманні правил, інструкцій, норм, приписів тощо внаслідок невідповідності індивідуальних можливостей працівника вимогам роботи, яка виконується.

Профілактичні заходи щодо порушення виконання дій мотиваційної частини – це пропаганда безпечної праці; орієнтовної – навчання, відпрацювання навичок; виконавчої – профвідбір, медичне обстеження.

Можна виокремити психологічні причини свідомого порушення правил безпечної роботи, як-от: економія сил; економія часу; адаптація до небезпеки або її недооцінка; самоствердження в очах колег; прагнення дотримуватися групових норм трудового колективу; самоствердження у власних очах; переоцінка власних можливостей; схильність до ризику як особистісна характеристика; надмірний ризик, безпечність тощо.

Також довготривале виконання діяльності може призводити до появи помилок та певних психічних станів унаслідок стомлення людини. Аналіз змін психічних станів людини у процесі довгострокового здійснення роботи проводиться шляхом вивчення динаміки працездатності та стомлення.

Важливим аспектом психологічної безпеки у процесі трудової діяльності є запобігання емоційному стресу. Цей стан людини переживає в екстремальних ситуаціях, у яких вона позбавлена засобів впливу на подію, перебіг подій від неї не залежить. Емоційний стрес може призвести до руйнування психічних процесів: трансформації мотиваційної структури діяльності, до рухових і мовленнєвих розладів. Найбільш поширеним станом є монотонія. Це коли людині надаються тільки засоби діяльності у вигляді вихідних матеріалів, устаткування, технології й алгоритмів роботи, водночас працівник віддалений від справжніх цілей своєї праці і не знає результатів своїх трудових витрат. Спостерігається дисгармонія психічних процесів. У стані тривожності відбувається концентрація і тривала фіксація психічних процесів на передбаченні небажаного результату через відсутність алгоритму розуміння подій, що мають відбутися. Індиферентний стан властивий людині, яка не включена у виробничу ситуацію із зацікавленістю. Це згодом зумовлює емоційний стрес. Дуже часто емоційні стреси можна спостерігати й у викладачів ЗВО.

Отже, для створення комфортних та безпечних (із психологічного погляду) умов праці необхідно чітко створювати такі умови праці, щоб можна було розрізнити три складові частини трудової діяльності: мотиваційну, орієнтовну і виконавчу, обов'язково залучати працівника до чіткого розуміння своїх дій.

У Льотній академії (далі – ЛА) НАУ студентам та курсантам прищеплюють основоположні знання й уміння з питань безпеки життєдіяльності у процесі освітньої діяльності.

На наш погляд, однією із загроз психологічній безпеки в освітньому середовищі є конфлікти. Конфлікт – це ситуація, набір обставин, за яких виникає: зіткнення протилежних сторін, сил чи поглядів; відсутність згоди між двома чи більше суб'єктами; внутрішній дискомфорт однієї особи.

Конфлікт може виникати в навчальній групі між студентами/курсантами; між студентами/курсантами та викладачем; викладачем і адміністрацією; студентом/курсантом і адміністрацією.

З метою пропедевтики виникнення будь-яких конфліктних ситуацій, а також із метою збереження

психологічного здоров'я учасників освітнього процесу в ЛА НАУ створений психологічний кабінет. З початку 2021 р. психологом О. Срібною було проведено 9 консультацій (розлучення, надмірна вага, не контролювання фінансових витрат, сімейна втрата, фінансові проблеми, неправильно обрана професія, не виправдані очікування батьків).

Також в ЛА НАУ практикується застосування в навчальному процесі інтерактивних методів, які гарно поєднуються із груповою роботою, роботою в парах тощо. Саме групова робота спонукає студентів/курсантів до взаєморозуміння, взаємоповаги, співробітництва, компромісу, поступливості, що позитивно впливає на психологічне здоров'я й уникненню конфліктів.

Важливою навчальною дисципліною, що розглядає можливі небезпеки та вчить поводитися в разі їх виникнення, є «Безпека життєдіяльності». Метою цієї дисципліни є гарантування повної безпеки як у фізичному, психологічному, інформаційному, так і в соціальному аспектах.

Для емоційного відпочинку як однієї з форм організації колективної безпеки в ЛА НАУ створені рекреаційні зони – зони відпочинку (на першому поверсі «Норвезький куточок», на третьому – студентський/курсантський куточок, меблі в якому виготовлені самими курсантами); читальний зал ЛА НАУ, де є доступ до Wi-Fi та достатній простір, щоб побути на самоті; Будинок культури «Авіатор» ЛА НАУ, де існує безліч гуртків на будь-який смак; спортивні секції на стадіоні «Ікар» ЛА НАУ, де студенти/курсанти можуть займатися різними видами спорту тощо.

Отже, можна виділити два основні напрями роботи ЛА НАУ із гарантування безпеки життєдіяльності студентів та курсантів – це забезпечення індивідуальної безпеки особистості, а також організація колективної безпеки, що передбачає створення захищеного простору, який не є джерелом небезпеки, і умов для спокійного і максимально комфортного освітнього процесу, що в цей період життя молоді важливо для формування надалі позитивних, корисних звичок життєдіяльності.

Отже, гарантування безпеки залежить не тільки від оснащення об'єктів освіти сучасним обладнанням і технікою, але і насамперед від людського чинника – взаємин викладачів і студентів/курсантів. Створення позитивної психологічної атмосфери на заняттях та після них є одним із головних напрямів роботи учасників освітнього процесу ЛА НАУ.

Важливо зазначити, що за напрям роботи з гарантування безпеки життєдіяльності студентів та курсантів відповідають усі викладачі та співробітники

ЛА НАУ. Тому для всіх, хто бажають, у Центрі підготовки та перепідготовки кадрів – бізнес-школі ЛА НАУ можна пройти психологічні тренінги:

1. Тайм-менеджмент: організація часу і самоорганізація.
2. Публічні виступи: вміння опанувати страх перед публікою та психологічні прийоми саморегуляції.
3. Тренінг самопізнання й особистісного зростання.
4. Лідерство та робота в команді.
5. Тренінг ефективної комунікації.
6. Тренінг врегулювання конфліктів.
7. Психотехніка ведення переговорів.
8. Розвиток креативності [9].

Отже, тільки консолідація зусиль усіх учасників освітнього процесу зробить можливим досягнення якісних результатів у справі гарантування безпеки життєдіяльності студентів та курсантів ЛА НАУ.

Висновки. У результаті проведеного аналізу літературних джерел ми зробили висновок, що

натепер є велика кількість наукової літератури, де висвітлені питання психології безпеки життєдіяльності.

Виявили, що захищеність психіки людини від усіх негативних чинників навколишнього середовища, а особливо від негативної інформації, є важливим аспектом гарантування безпеки життєдіяльності людини.

З'ясовано, що для створення комфортних та безпечних (із психологічного погляду) умов праці необхідно чітко створювати такі умови праці, щоб можна було розрізнати три складові частини трудової діяльності: мотиваційну, орієнтовну і виконавчу, обов'язково залучати працівника до чіткого розуміння своїх дій.

Встановлено, що тільки консолідація зусиль усіх учасників освітнього процесу зробить можливим досягнення якісних результатів у справі гарантування безпеки життєдіяльності студентів та курсантів Льотної академії Національного авіаційного університету.

Список літератури:

1. Носкова О. Психологическое наследие С.Г. Геллерштейна. *Спортивный психологический журнал*. 2009. № 3. С. 18–22.
2. Мюнстерберг Г. Основы психотехники. Санкт-Петербург : Алетейа, 1996. Ч. ч. 1, 2. 352 с.
3. Вюрцбургська школа. *Літературознавча енциклопедія* : у 2-х т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 207 с.
4. Котик М. Психология и безопасность. 3-е изд., испр. и доп. Таллинн : Валгус, 1989. 447 с.
5. Безпека життєдіяльності : підручник / О. Запорожець та ін. Київ, 2013. 448 с.
6. Піскунова Л., Прилипка В., Зубок Т. Безпека життєдіяльності : підручник. Київ : Академія, 2012. 224 с.
7. Рибалка В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого : посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 220 с.
8. Баклицький І. Психологія праці : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 655 с.
9. Льотна академія Національного авіаційного університету. URL: <http://www.glau.kr.ua/index.php/ua/struktura/2020-09-09-18-43> (дата звернення: 05.04.2021).

Pysmenna M.S., Bondarchuk S.V. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF LIFE SAFETY

The article considers the issue of the life safety psychology.

The modern world, and Ukrainian society in particular, is more often confronted with unpredictable events and living conditions. The present day is full of economic crises, pandemics, information wars, and natural disasters. The modern is overloaded with all sorts of situations and information, sometimes being unable to "process" this condition independently.

The issue of the human life safety is one of the urgent problems of mankind, directly related to survival in the face of environmental degradation of individual regions and the planet as a whole. Psychological readiness to adapt to changes in the environment is an important factor in ensuring the life safety.

Literary sources, where the issues of the life safety psychology are covered are analyzed.

The essence of the psychological aspect of safety in the information environment and the essence of the psychological aspect of increasing the level of occupational safety are revealed.

As investigated, the protection of the human psyche from all negative environmental factors, and especially from negative information, is an important aspect in ensuring the safety of human life.

It was found that in order to create comfortable and safe (from a psychological point of view) working conditions, it is necessary to create such working conditions, where it is possible to distinguish three components of work: motivational, indicative, and executive, both necessarily involving the employee in a clear understanding of own actions.

The experience of NAU Flight Academy on ensuring the life safety of students and cadets is described.

It is established that only the consolidation of efforts of all participants in the educational process will make it possible to achieve quality results in ensuring the life safety of students and cadets of the Flight Academy of the National Aviation University.

Key words: life safety, psychological aspects of life safety, information environment safety, labor safety, mental health.